

Микола Криса,

здобувач НДІ приватного права

і підприємництва імені академіка

Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

УДК 342(477)

Держава Україна як сторона у договорі підряду на геологічне вивчення надр за державним замовленням

У доктрині права сьогодні немає єдності щодо замовника у державних контрактах – держава, територіальна громада чи уповноважені ними органи. Відомі різні підходи щодо такого розуміння. Так, С. М. Братусь [1], К. І. Апанасенко [2], М. І. Брагінський [3], відстоюють позицію, що держава як публічно-правове утворення є окремим суб'єктом цивільних правовідносин. Натомість А. С. Довгерт [4], Н. С. Кузнецова [5], І. А. Селіванова [6], О. О. Первомайський [7], М. Д. Пленюк [8], дотримуються думки, що держава у цивільних правовідносинах є її учасником і має статус юридичної особи публічного права.

На думку Ю. В. Білоусова та С. О. Іванова в участі органів державної влади у зобов'язальних правовідносинах можна помітити певний дуалізм їх правової природи, адже вони можуть виступати як окремі учасники (сторони) цих відносин, або як органи держави, які представляють державу [9, с. 312].

У доктрині приватного права державу розглядають як багаторівневе утворення до складу якого вхо-

дять як сама держава, так і територіальні громади. У ЦК України в ч. 2 ст. 2 йдеться про рівність наведених суб'єктів з іншими – фізичними, юридичними особами. Відповідно до ст. 170–172 ЦК України, держава набуває і здійснює цивільні права та обов'язки через органи державної влади у межах їхньої компетенції, встановленої законом. У свою чергу, у ст. 82 ЦК України йдеться про те, що на юридичних осіб публічного права у цивільних відносинах поширюються положення ЦК України, якщо інше не встановлено законом. Враховуючи наведене вважаємо, що юридичні особи публічного права при укладенні договору підряду на геологічне вивчення надр за державним замовленням набувають таких же цивільних прав і обов'язків, як і юридичні особи приватного права.

Держава – це універсальна політико-управлінська система в суспільстві, що виконує публічні функції і виступає у цьому як цілісний об'єкт, і як система пов'язаних між собою інститутів і структур, що здійснюють її функції [10, с. 258]. На думку М. Д. Пленюк, ЦК України сприйня-

вши традиційну теорію держави, цілком слушно визнав державу та інші публічні утворення самостійними учасниками цивільного обороту. ЦК України цим самим надав право, брати участь у цивільних правовідносинах на загальних засадах на рівні з іншими учасниками – суб'єктами приватного права [11, с. 154–155].

Враховуючи те, що публічні утворення набувають і здійснюють права та обов'язки через відповідні органи в межах компетенції останніх, яка встановлена законом, держава Україна набуває і здійснює права та обов'язки через органи державної влади, територіальні громади – через органи місцевого самоврядування тощо. Тобто, від імені держави Україна можуть виступати фізичні, юридичні особи, органи державної влади, органи місцевого самоврядування тощо (у випадках і в порядку встановлених законом, іншими нормативно-правовими актами). На нашу думку, укладати договір підряду з геологічного вивчення надр за державним замовленням може й компетентний орган держави, однак саме остання вважатиметься стороною цього договору. Таким чином, з моменту укладення договору підряду з геологічного вивчення надр за державним замовленням у держави Україна виникають права, обов'язки, а також відповідальність у разі невиконання чи неналежного виконання його умов. В свою чергу, якщо досліджуваний договір укладається державним підприємством без вказівки на представництво від імені держави, то слід вважати, що державне підприємство діє як самостійний учасник цивільного обороту і за його дії у разі невиконання чи неналежного виконання зобов'язань держава не відповідає. Адже відповідно до ст. 174, 175 ЦК України, публічні утворення, як і інші учасники цивільних відносин, несуть самостійну майнову відповідальність за своїми зобов'язаннями.

У правовій літературі досі немає єдиної думки з цього приводу. Так, А. В. Коструба зазначає, що оскільки

держава як суб'єкт цивільного права не ліквідується, набуває майно у специфічний спосіб (скарб, реквізиція, викуп тощо), має поліструктурний вигляд (правомочності власника реалізують різні учасники правовідносин), то приватноправові відносини у яких держава приймає участь мають факультативний характер. Факультативність участі держави в приватних правовідносинах обумовлена тим, що вона не змінюючи своєї публічно-правової природи приймає участь в цивільних правовідносинах не самостійно, а через систему відповідних органів публічної влади, які здійснюють, надану їм приватноправову компетенцію [12, с. 148–150]. Не погоджуючись із таким твердженням автора вважаємо, що незважаючи на специфіку здійснення державою Україна публічно-правових повноважень у суспільстві, у договорі підряду з геологічного вивчення надр за державним замовленням державу не слід переводити у особливий статус, а умови договору у певного роду «особливі». На нашу думку, відносини у досліджуваному договорі носять приватноправовий характер, відповідно до засадничих положень приватного права.

Таким чином, виходячи із основного принципу – юридичної рівності сторін договору вважаємо, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування вправі вільно, зважаючи на необхідність реалізації своїх повноважень, вступати у підрядні відносини з геологічного вивчення надр відповідно до положень ЦК України.

При укладанні цього договору його сторони вільно домовляються про зміст і обсяг прав та обов'язків тощо. Зважаючи на наведене вважаємо, що підрядний договір на геологічне вивчення надр за державним замовленням, замовником в якому виступають публічно-правові утворення, є цивільно-правовим договором і аж ніяк не може розглядатися як адміністративний, оскільки в змісті таких договорів відсутні відносини

влади і підпорядкування, а контрагенти за такими підрядними договорами, незважаючи на те, що на стороні замовника виступають такі публічно-правові утворення, є рівними один щодо одного.

На думку А. С. Довгерта, якщо орган державної влади виконує покладені на нього державою функції, то у відповідних відносинах цей орган є представником держави і набуває цивільних прав та обов'язків для держави. Учасником цих відносин є держава Україна. Якщо ж орган державної влади діє у цивільних відносинах з метою матеріального та іншого забезпечення здійснення відповідної державної політики (оренду приміщення, платить за газ, електроенергію тощо), то учасником цивільних відносин виступає саме цей орган. Більше того, вчений пропонує відходити від практики надання міністерствам, відомствам, іншим органам влади та місцевого самоврядування статусу юридичних осіб та піти шляхом багатьох країн світу, де в цивільних відносинах виступають не вказані органи, а безпосередньо держава або громада, до яких в разі спору подають цивільні позови [13, с. 119]. У свою чергу, В. М. Годунов, зазначає, що державний замовник укладає державний контракт від імені Республіки Білорусь при поставках, роботах та послугах для республіканських державних потреб і від імені адміністративно-територіальної одиниці – при поставках, роботах та послугах для місцевих потреб [14, с. 13]. Солідаризуючись із думками авторів [15, с. 9] [16, с. 78], зазначимо, що держава в особі створюваних нею органів державної влади набуває і здійснює цивільні права та обов'язки у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України [17, с. 85]. Вважаємо, що саме участь держави у підрядних відносинах з геологічного вивчення надр зумовлена реалізацією публічних завдань, що стоять перед нею.

Підсумовуючи наведене можемо дійти висновку, що стороною договору підряду на геологічне вивчення надр за державним замовленням може бути також й наділений відповідними повноваженнями орган державної влади чи орган місцевого самоврядування, який іменуватиметься замовником та укладатиме досліджуваний договір від імені держави Україна або ж територіальної громади.

На думку І. І. Банасевич, державне замовлення має містити взаємовигідне партнерство, конкретизуючи це партнерство в договорі. Його основні умови необхідно ще до укладення договорів узгоджувати як з виробниками товарів, робіт, послуг, так і з відповідними органами управління з метою реального і повного виконання. Саме державне замовлення слід розглядати як підставу для укладення договорів [18, с. 15]. Загалом погоджуючись із таким розумінням сутності державного замовлення, на нашу думку, доцільно щоразу зосереджуватися саме на договірному характері таких замовлень, формально-юридичній рівності і непідпорядкованості контрагентів, а також взаємній відповідальності державних замовників та їх контрагентів тощо.

Додатково зазначимо, що у правовій літературі досить часто звертається увага, що хоч в державному контракті стороною називається орган держави чи орган місцевого самоврядування, він є тільки номінальним учасником. Відповідні договори спрямовані на задоволення тих чи інших державних потреб, а не конкретних потреб органів влади, тому їх стороною є безпосередньо публічно-правове утворення – держава, а не той чи інший орган влади [19, с. 179]. Отже, з'ясувати питання про те, хто саме є стороною договору підряду на геологічне вивчення надр за державним замовленням (держава чи відповідний орган державної влади), є аж ніяк не простою справою, оскільки й позиції вчених у цьому питанні суттєво різняться.

Правовий статус замовника та підрядника регулюється у нормативно-правовому порядку. Так, замовником виступає особа, яка видає замовлення, публічно оголошує його умови укладення, укладає договір на геологічне вивчення надр, контролює хід його виконання, приймає та оплачує виконані роботи тощо. Головними обов'язками замовника є передача підряднику затверженої проектно-кошторисної документації, надання йому (якщо це відповідає умовам договору) майданчика для робіт тощо. Замовник має право, не втручаючись у господарську діяльність підрядника, здійснювати контроль і технічний нагляд щодо відповідності обсягу, вартості і якості виконуваних робіт проектам і кошторисам, перевіряти хід і якість підрядних робіт, якість використовуваних матеріалів тощо.

Договірні відносини з виконання робіт, як зазначає В. В. Луць, можуть складатися й за схемою прямого договору між замовником і підрядником або за конструкцією генерального підряду. Остання зазвичай застосовувалась у підрядних відносинах з капітального будівництва і виконання проектних та пошукових робіт (за умовами ЦК 1963 року). За ЦК України 2003 р. система генерального підряду закріплюється як загальна для договорів підрядного типу [20]. У ГК України цим відносинам присвячено спеціальну статтю 319, згідно з якою підрядник має право залучити для виконання роботи інших осіб (субпідрядників), залишаючись відповідальним перед замовником за результат їхньої роботи, і у цьому разі підрядник виступає перед замовником як генеральний підрядник, а перед субпідрядником – як замовник. Аналізуючи цю норму, А. Б. Гриняк доходить висновку про наявність певних варіантів суб'єктного складу в договорі будівельного підряду: а) «замовник» – «підрядник» (дотримуючись термінології В. В. Луця – «прямий договір»); б) «замовник» – «генеральний підрядник» – «субпід-

рядник» (конструкція «генерального підряду»). Однак ці конструкції не є виключними. Так, відповідно до ч. 3 ст. 319 ГК України договір підряду на виконання робіт із монтажу устаткування замовник може укладати з генеральним підрядником або з початальником устаткування, а за згодою генерального підрядника – з відповідними спеціалізованими підприємствами [21, с. 149]. Разом з тим для договору підряду на геологічне вивчення надр (особливо зважаючи на широке використання у таких відносинах конструкції «генерального підряду») важливе значення наперед має розгляд питання про структуру договірних зв'язків жл моменту його укладення.

Під структурою договірних зв'язків у будівельній діяльності М. С. Біленко пропонує розуміти встановлений договором суб'єктний склад цивільного правовідношення, що бере участь в укладанні та виконанні договорів будівельного підряду [22, с. 68]. На думку авторки, можливі випадки коли будівництво об'єктів здійснюється однією будівельною організацією. Будівельна організація бере на себе зобов'язання із виконання робіт і здійснює їх своїми силами без залучення субпідрядних організацій. Така структура договірних відносин у будівництві є простою, оскільки вона складається з двох суб'єктів – замовника і підрядника. Питання раціоналізації структури договірних зв'язків у будівельній діяльності виникають тоді, коли будівництво об'єктів ведеться підрядним або змішаним способами. У зв'язку з цим цілком слушною видається позиція законодавця у ЦК України, де закріплено як загальну для всіх видів договорів підряду (ст. 838) конструкцію «генерального підряду», а саме, систему правовідносин між сторонами, за якою робота може виконуватися підрядником або особисто, або за допомогою інших осіб (субпідрядників), якщо особисте виконання роботи не передбачено договором. В останньому випадку

підрядник виступає перед замовником як генеральний підрядник, а перед субпідрядником – як замовник. Тобто, як зазначає В. В. Лаптев, практичне значення конструкції складного правовідношення полягає в тому, що воно дозволяє встановлювати безпосередній зв'язок між початковим і кінцевим елементом складного правовідношення» [23, с. 108].

Система «генерального підряду» традиційно застосовується у будівництві. Генеральний підрядник, уклавши договір будівельного підряду із замовником, вправі укласти субпідрядний договір з субпідрядником. На генеральних підрядах передусім спеціалізуються великі будівельні організації. Вони беруть на себе виконання зобов'язань, які пов'язані з будівництвом. Їхні функції полягають: 1) в організації, забезпеченні і веденні робіт одночасно на декількох будівельних майданчиках; 2) в одержанні, аналізі і використанні економічної, управлінської та іншої інформації, пов'язаної з будівельною сферою; 3) у залученні до виконання робіт менш потужних спеціалізованих будівельних організацій тощо [22, с. 71].

Взаємовідносини замовника та субпідрядника регламентуються ч. 2 п. 62 Загальних умов, відповідно до якої замовник і субпідрядник не можуть пред'являти один одному претензії, пов'язані з порушенням умов договорів, укладених кожним із них з генеральним підрядником, якщо інше не встановлено договором або законом [24, с. 85]. Такий підхід законодавця, як нам видається, дещо відтворює висловлену раніше в літературі думку, згідно з якою хоча і в замовника, і в субпідрядника виникають, фактично, відносини в процесі будівництва, якогось юридичного значення ці контакти не мають. Що стосується замовника, то він не тільки не має суб'єктивного права, а й фактично не в змозі вживати заходів щодо забезпечення належного виконання субпідрядних договорів [25, с. 137]. Такий підхід вважаємо не зовсім вір-

ний, адже сторони самостійно у договорі підряду можуть передбачати право прямих контактів субпідрядника із замовником, якщо це сприятиме своєчасному і якісному виконанню робіт, навіть із пред'явленням претензій один одному.

Зважаючи на вищенаведене, можемо стверджувати про необхідність погодження умов субпідрядного договору із умовами договору підряду на геологічне вивчення надр за державним замовленням, для виконання якого залучається субпідрядник ще на етапі конкурсної пропозиції.

Окрім наведеного слід зазначити, що як і договірні зв'язки у будівництві, так і з геологічного вивчення надр за державним замовленням можуть бути ускладнені участю ще одного суб'єкта – інженерної організації (інженера). Однак інженерна організація не виступатиме самостійним суб'єктом ні в досліджуваному нами договорі, ні договорі будівельного підряду. Повноваження інженерної організації (інженера) можуть бути закріплені як у довіреності, виданій інженерній організації для представлення інтересів замовника, так і в самому підрядному договорі. Проте таке право на залучення інженерної організації не передбачено ні в ЦК, ні в ГК України, хоча й прямо не заборонено в них. Враховуючи це та керуючись ст. 627 ЦК України, за якою сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагентів та визначенні умов договору, вважаємо допустимі можливості залучення інженерних організацій до виконання умов договору на геологічне вивчення надр за державним замовленням.

Найбільш поширеною підставою залучення інженерної організації до підрядних договірних відносин зазвичай є необхідність у сприянні генеральному підряднику, оскільки це суттєво полегшує генпідряднику можливість здійснення контролю та нагляду за діяльністю субпідрядних організацій, яких може бути значна кількість. При цьому як слушно зазначається в юридичній літературі,

підрядник наділяє повноваженнями відповідну фірму, і замовник, до відома якого це доводиться, знає, що в рамках повноважень, наданих фірмі, наслідки вчинених нею юридичних дій покладені на підрядника [26, с. 19]. Таким чином, у певних випадках інженерна організація має право виступати від імені генпідрядника у відносинах як із субпідрядниками, так і з замовником.

Необхідно зазначити, що на практиці є й більш ускладнені схеми

підрядних відносин з геологічного вивчення надр, які не передбачені законодавством, однак і не суперечать йому, адже їх реалізація відбувається за погодженням сторін. У договорі підяду на геологічне вивчення надр за державним замовленням умови щодо можливості укладення договору субпідяду мають бути погоджені ще на етапі укладення договору.

Список використаних джерел

1. *Братусь С. Н.* Субъекты гражданского права. Москва: Госюриздат., 1950. С. 93.
2. *Апанасенко К. І.* Комунальна власність як самостійна форма власності: ознаки, співвідношення з державною формою власності. *Право України*. 2005. № 10. С. 37.
3. *Брагинский М. И.* Участие Советского государства в гражданских правоотношениях. Москва: Юрид. лит., 1981. С. 135.
4. *Довгерт А. С.* Концепція та види юридичних осіб у проекті Цивільного кодексу України. Кодифікація приватного (цивільного) права України. За ред. проф. А. С. Довгерта. К.: Укр. центр правничих студій, 2000. С. 131.
5. *Кузнецова Н. С.* Юридичні особи публічного права: місце і роль у цивільному обороті України. Юридичні особи публічного права: участь у цивільному обороті (Матвеевські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 8 листопада 2016 р. Київ: ТОВ «Білоцерківдрук, 2016. 186 с. С. 10–12.
6. *Селиванова И. А.* Проблемы организационной формы органов местного самоуправления. Проблемы вдосконалення правового регулювання місцевого самоврядування: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 4–5 грудня 2001 р.). За ред. М. І. Панова. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2002. С. 239.
7. *Первомайський О. О.* Окремі питання участі територіальної громади у цивільних правовідносинах. *Вісник Хмельницьк. ін-ту регіонального управління та права*. 2003. № 2. С. 69.
8. *Пленюк М. Д.* Дежава Україна як суб'єкт цивільно-правового зобов'язання. Юридичні особи публічного права: участь у цивільному обороті (Матвеевські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 8 листопада 2016 р. Київ: ТОВ «Білоцерківдрук, 2016. 186 с. С. 154–156.
9. *Білоусов Ю. В., Іванов С. О.* Участь органів державної влади у цивільних відносинах: монографія / Ю. В. Білоусов, С. О. Іванов. Харків: Харків юридичний, 2012. С. 312.
10. *Правова доктрина України: у 5-ти томах. Т.3: Доктрина приватного права України.* Н. С. Кузнецова, Є. О. Харитонов, Р. А. Майданик та ін.; за заг. ред. Н. С. Кузнецової. Харків: Право, 2013. 760 с.
11. *Пленюк М. Д.* Держава Україна як суб'єкт цивільно-правового зобов'язання. Юридичні особи публічного права: участь у цивільному обороті (Матвеевські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 8 листопада 2016 р. Київ: ТОВ «Білоцерківдрук, 2016. 186 с.

12. *Коструба А. В.* Реалізація правосуб'єктності держави Україна в цивільних правовідносинах: проблемні аспекти. Юридичні особи публічного права: участь у цивільному обороті (Матвеевські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 8 листопада 2016 р. К.: ТОВ «Білоцерківдрук», 2016. 186 с.
13. *Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України.* – К.: Істина, 2004. С. 118–121.
14. *Годунов В. Н.* Правовые средства обеспечения государственных нужд в товарах, работах и услугах: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03 / В. Н. Годунов. – Минск, 2004. С. 13.
15. *Дзера Ю. М.* Держава як учасник цивільних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ю. М. Дзера. К., 2011. С. 9.
16. *Шелест М.* Деякі проблеми персоніфікації держави як учасника цивільних відносин. Підприємництво, господарство і право. 2010. № 3. С. 78.
17. *Гриняк А. Б.* Договірні зобов'язання з виконання робіт у цивільному праві України. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. К., 2013. 490 с.
18. *Банасевич І. І.* Договори на виконання підрядних робіт за державним замовленням: дис... канд. юрид. наук: 12.00. 03. НДІ приватного права і підприємництва АПРН України. К., 2007. С. 15.
19. *Брагинский М. И.* Витрянский В. В. Договорное право. Книга третья. Договоры о выполнении работ и оказании услуг. М.: «Статут», 2007. С. 179.
20. *Луць В. В.* Контракти в підприємницькій діяльності: навч. посіб. – 2-е вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 213.
21. *Гриняк А. Б.* Особливості правового регулювання відносин за договорами підяду: монографія. Відп. ред. В. В. Луць / А. Б. Гриняк. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. С. 149–150.
22. *Біленко М. С.* Договір будівельного підяду в цивільному праві України: монографія. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. 180 с.
23. *Лантев В. В.* Предмет и система хозяйственного права. М, 1987. С. 108.
24. *Кечекьян С. Ф.* Правоотношения в социалистическом обществе. М.: Изд-во АН СССР, 1958. 185 с.
25. *Федоров В. И.* Некоторые вопросы исполнения хозяйственно-договорных обязательств в капитальном строительстве. Труды Томского ун-та. Серия юридическая. Томск, 1969. Т. 194. С. 137.
26. *Брагинский М. И.* Подряд и подрядоподобные договоры. Вестник ВАС РФ. 1996. № 7. С. 19.

Криса М. В. Держава Україна як сторона у договорі підяду на геологічне вивчення надр за державним замовленням

Стаття присвячена аналізу договірним підрядним відносинам з геологічного вивчення надр за державним замовленням. Доводиться, що у держави Україна (органів, які діють від її імені) з моменту укладення договору підяду на геологічне вивчення надр за державним замовленням виникають права, обов'язки, а також цивільна відповідальність у разі невиконання чи неналежного виконання умов цього договору, на основі принципу юридичної рівності сторін. Держава (органи державної влади) не має (не мають) особливого статусу у договірних підрядних відносинах з геологічного вивчення надр за державним замовленням.

Ключові слова: договір підяду, геологічне вивчення надр, умови договору, контрагенти, держава Україна, підрядник, замовник.

Крыса Н. В. Государство Украина как сторона в договоре подряда на геологическое изучение недр по государственному заказу

Статья посвящена анализу договорным подрядным отношениям по геологическому изучению недр по государственному заказу. Доказывается, что у государства Украина (органов, действующих от ее имени) с момента заключения договора подряда на геологическое изучение недр по государственному заказу возникают права, обязанности, а также гражданская ответственность в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения условий настоящего договора, на основе принципа юридического равенства сторон. Государство (органы государственной власти) не имеет (не имеют) особого статуса в договорных подрядных отношениях по геологическому изучению недр по государственному заказу.

Ключевые слова: договор подряда, геологическое изучение недр, условия договора, контрагенты, государство Украина, подрядчик, заказчик.

Chrysa M. State Ukraine as a party in a contract for geological study of subsoil under public order

The article is devoted to the analysis of contractual subordinate relations on the geological study of mineral resources by state order. It is proved that the state of Ukraine (the bodies acting on its behalf) from the moment of concluding a contract for the geological study of mineral resources in accordance with the state order there are rights, obligations, as well as civil liability in case of non-fulfillment or improper fulfillment of the terms of this contract, on the basis the principle of legal equality of the parties. The state (bodies of state power) does not have (does not) have a special status in contractual subordination relations with the geological study of the subsoil on the state order.

Key words: contract of contract, geological study of subsoil, contract terms, contractors, state Ukraine, contractor, customer.